

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

10(19)

2010

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDVYKLA

VILNIUS 2010

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	8

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Giminystės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje	11
An Idea and a Picture of Kinship: Genealogical Thinking in Lithuania	35

Irma Šidiškienė

Internetiniai tekstai kaip vedybų tyrimo šaltinis	37
Internet Texts as a Source for Marriage Research	59

Thomas M. Wilson

Elites, Networks and the Anthropologies of Policy and Borders: Some Suggestions from Ireland	61
Elitas, socialiniai tinklai bei viešosios politikos ir paribio antropologijos: keletas pasiūlymų iš Airijos	75

Ida Harboe Knudsen

Keletas pasvarstymų apie žmogaus amžių, politiką ir politikus kaimo bendruomenėje, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą	77
Some Reflections on Age, Politics and Politicians in a Rural Community after Lithuania's EU-entrance	90

Kristina Šliavaitė

Deindustrializacija, socialinis nesaugumas ir išgyvenimo strategijos posovietinėje erdvėje: Visagino atvejis	93
Deindustrialization, Social Insecurity and Strategies of Survival in the Post-Soviet Region: the Case of Visaginas	114

Tea Golob

The Meanings of "Home" and "Homeland" in Slovene Diasporic Communities	117
<i>Namų</i> ir <i>tėvynės</i> įprasminimas slovėnų diasporos bendruomenėse	135

Daiiva Repečkaitė

Rusakalbių izraeliečių kultūros apibrėžtys kasdienybėje: nuo rafinuotų manierų iki bendravimo kodų	139
Everyday Definitions of Culture by Russian-speaking Israelis: from Sophisticated Manners to Codes of Communication	160

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ramūnas Trimakas. Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė (<i>Veronika Gribauskaitė</i>)	163
Lietuviškojo identiteto trajektorijos. V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė (sud.) (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	166
Victor C. de Munck. Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	168
Pirmieji lietuviai Teksase. The first Lithuanians in Texas: parodos katalogas / exhibition catalog. V. Čiubrinskas ir J. Genys (sud.) (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	171
Nijolė Marcinkevičienė. Metai už stalo. Kalendorinių švenčių ir sezoniniai valgiai (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	177
Darius Staliūnas. Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863 (<i>Remigijus Civinskas</i>)	181

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Identiteto politika antropologiniu požiūriu“ Klaipėdos universitete (<i>Rimantas Sliužinskas</i>)	186
Rusijos etnografų ir antropologų kongresas Orenburge (<i>Jonas Mardosa</i>)	192

Sukaktys

Profesorei Pranei Dundulienei 100 metų (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	195
Jubiliatė Janina Genovaitė Laniauskaitė-Morkūnienė (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	197

mano nuomone, ant netinkamo popieriaus atspausdintas fotografijas – didžiulė knygos kaina ir sumažėjusi galimybė ją nusipirkti net ir vidutinių pajamų žmonėms. Juk šioje knygoje kiek kitaip negu kitose nurodomi ir pigūs patiekalai, paruošiami ir lauže ar kaimiškoje krosnyje.

Tačiau knygos rūbas negali sumenkinti tyrinėtojo darbo rezultato. Knyga bus puikus šaltinis ir atskaitos taškas tolesniems apeiginės kulinarijos tyrinėjimams, skatins gilintis į pačią svarbiausią kultūros temą – mitybą ir jos raišką metų cikle. Kita vertus, šis darbas – nemenkas indėlis į kalendorinių papročių tyrinėjimus.

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas

Darius Staliūnas. **Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863.** On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics 11. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. 465 p.: ill.

Prieš trejetą metų pasirodė istoriko Dariaus Staliūno monografija anglų kalba „*Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*“. Kiek vėliau ši knyga publikuota ir lietuvių kalba (2009. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas). Knyga sulaukė didelio istorikų dėmesio. Tai liudija nemažai per pastaruosius metus pasirodžiusių recenzijų bei apžvalgų. Tiesa, daugumos jų autoriai – Vakarų arba kaimyninių kraštų istorikai (Przygodzki R. L. 2010. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 11(2): 429–438; Schweitzer Robert. 2009. – *Nordeuropa Forum* 19(1): 117–121; Theodore R. Weeks. 2007. – *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 56(H. 4): 624–625;

Cichamirau A. 2009. – *Arche*, <<http://www.arche.by/by/9/20/286/>> [žiūrėta 2010 07 18]; Greenberg Marc L. 2008. – *The Russian Review* 67(2): 345–346; Subačius G. 2008. – *Archivum Lithuanicum* 10: 269–282; Hackmann J. 2008. – *Journal of Baltic Studies* 39(3): 365–367; Senn Alfred E. 2008. – *Slavic Review* 67(3): 764; Cadiot Juliette, Niessen James P., Seegel Steven. 2008. – *Ab Imperio* 3: 417–436; Tichomirow A. ir Dohrn V. 2008. – <<http://www.hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/>> [žiūrėta 2008 05 05]; Potašenko G. 2008. – *Lietuvos istorijos metraštis* 1: 152–155; Stampfer S. 2009. – *Religious Studies Review* 35(2): 134; Zasztowt L. 2009. – *Rozprawy z dziejów oświaty* XLVI: 197–203; Einax R. 2009. – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 57(H. 1): 116).

Monografijos publikavimas anglų kalba svarbus tuo, kad XIX a. Lietuvos istorijos problematika tapo prieinama bei aktualizuota daug platesniam akademiniam skaitytojų ratui. Juolab kad ši knyga ir lietuvišką istoriografiją padarė prieinamesnę. Ne mažiau svarbu ir paties akademinio darbo interpretacinio analitiškumo, empirinio pagrįstumo laipsnis. Išties metaforizuoto pavadinimo knyga Darius Staliūnas apibendrino savo

keliolikos metų studijas, skirtas Rusijos imperijos tautinės politikos įgyvendinimo Lietuvoje tyrimams. Taigi šis faktas liudija autoriaus įdirbį Rusijos tautinės politikos tyrimų baruose. Kita vertus, ne visuomet apibendrinantys akademiniai tekstai išlaiko istorinio pasakojimo vientisumą, išbaigtumą bei įtaigumą skaitytojui. Vis dėlto perskaičius knygą, išgilinus į problematiką, dėstomas temas galima pastebėti, kad pirminis nuogaštavimas dėl vientisumo, išbaigtumo nėra visiškai pagrįstas.

Taigi pereinant prie knygos pristatymo galima pasakyti, kad ši knyga yra monografinio pobūdžio, kurioje analitiškai, kritiškai bei remiantis plačiu faktografiniu pagrindu žvelgiama į nagrinėjamą reiškinį – Rusijos imperijos tautinės politikos formavimą ir įgyvendinimą. Rusijos politikos įgyvendinimas lokalizuojamas Lietuvoje ir Baltarusijoje, buvusiose LDK žemėse, kurios nuo XIX a. vidurio tampa viena iš Rusijos tautinės politikos veikimo arena. Istorinės tyrimo erdvės pasirinkimas yra ne tik originalus, atitinkantis tyrimo problemą, bet ir įgalinantis atskirų politikos priemonių taikymo lyginimą. Kita vertus, Lietuvos ir Baltarusijos tematika leido autoriui paliesti ir platesnius XIX a. antros pusės modernizacinius procesus, susijusius su etnokultūrinių / etnopolitinių tautų tapimo kontekstais.

Grįžtant prie knygos problematikos galima pažymėti, kad pagrindinis dėmesys skiriamas atskirų priemonių įgyvendinimui. D. Staliūnas analizuoja pagrindinių Rusijos tautinės politikos kultūrinių, švietimo ir ekonominio reguliavimo priemonių taikymą. Kita vertus, nemažai dėmesio skiriama ir minėtos politikos formavimo kontekstams, susijusiems su sprendimais, priimamais vadinamajame Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte. Šiuolaikinėje istoriografijoje tautinės politikos įgyvendinimo tikslai ir kontekstai imperijos pakraščiuose

yra pakankamai plačiai aprašyti, interpretuoti ir reinterpretuoti. Vis dėlto greta analitiškos, pagrįstos interpretacijos istoriografijoje yra ženklus, dar XX a. pradžios istoriografijos suformuotas supaprastintas požiūris į imperijos valdžios aparato sprendimų priėmimą. Tokie istorikų žvilgsniai dažnai formuoja ir populiariausias Rusijos tautinės politikos sampratas. Tuo tarpu šiuolaikinėse XIX a. antros pusės Rusijos valdžios politikos studijose pabrėžiama, kad imperijos politikos formavimas ir įgyvendinimas buvo daugiasluoksnis ir įvairialypis dalyvaujančių veikėjų įtakų, sprendimų poveikių ir rezultatų aspektais. Dariaus Staliūno studijas bei aptariamą monografiją galima priskirti prie šios analitinės istoriografijos krypties.

Vienas iš pagrindinių aptariamų knygos privalumų – aukštas interpretacijos lygmuo. Išties ši istorinį pasakojimą galima įvardyti kaip politikos įgyvendinimo proceso genezę. Tai parodo keli dalykai. Pirmiausia konceptualų tyrimo pagrindą sudaro analizė pagal politikos tikslus. Tai tampa naratyvo konstrukcijos pagrindu bei atspirties tašku. Politikos tikslų rekonstrukcija atlikta knygoje dvejopai: viena vertus, remiamasi svarbiausiais istoriografijos įdirbiais, o tolesniam faktų aiškinimui kaip pagrindiniai įrankiai pasitelkiamos asimiliacijos, akulturacijos bei integracijos tikslų kategorijos. Šiomis teorinėmis kategorijomis vėliau operuojama nagrinėjant atskirų priemonių taikymą. Žvelgiant iš šiuolaikinės viešosios politikos analizės perspektyvos, galima pasakyti, kad politikos analizės „pagal tikslus“ (tikslų apibrėžimas ir įgyvendinamų programų bei priemonių analizė) perspektyva yra viena iš dominuojančių. Be abejo, toks pasirinkimas aktualus ir istoriniam tyrimui. Kita vertus, Darius Staliūnas nesiremia normatyvine / vertybine analizės perspektyva,

populiaria viešosios politikos studijose. Priešingai, knygoje pasirinkta savita interpretacinė, fenomenologinio pobūdžio teorinė prieiga, kuria remiantis atliekama sprendimų kontekstų analizė.

Darbo conceptualumo lygį atskleidžia ir atskirų analitinių kategorijų taikymas (p. 21–23). Antai opozicinė dominuojančių / nedominuojančių etnosų kategorija leido autoriui nagrinėti skirtingus Rusijos valdžios tautinės politikos įgyvendinimo faktus. Kita vertus, analizuojamame tekste mokslinės kategorijos ir jomis paremta interpretacija nenustumia Rusijos valdžios biurokratinio diskurso reikšmių. Amžininkų metaforizuotai terminijai, jos kontekstams, reikšmėms skiriamas ganėtinai didelis dėmesys. Tokiu būdu nagrinėjamo reiškinio analizė ir pateikiama interpretacija nesupaprastinama, išlaikomas kompleksiškas, kontekstinis požiūris į nagrinėjamą problematiką. Tai aktualu, nes Rusijos tautinės politikos įgyvendinimas buvo tiesiogiai susijęs su kitais modernizaciniais XIX a. procesais – etnokultūrinių, etnopolitinių tautų tapsmu bei socialinės struktūros kaita.

Kitas darbo pranašumas – empirinės medžiagos solidumas. Recenzuojama knyga yra pagrįsta gausiais archyviniais, publikuotais šaltiniais, periodiniais leidiniais, kurie surinkti ne tik Lietuvos, bet ir Rusijos, Lenkijos archyvuose ir bibliotekose. Išties tai geras pavyzdys, kaip galima gausios empirinės medžiagos pagrindu sukurti konceptualią analizę ir pakankamai įtaigią interpretaciją. Be abejo, daugiausia informacinės medžiagos yra surinkta iš Lietuvoje esančių archyvų ir rankraštytų. Nemažą dalį sudaro Rusijos bei kitų šalių archyvuose, bibliotekose rasta dokumentinė medžiaga. Tokią surinktos ir panaudotos medžiagos takoskyrą, matyt, lėmė galimybės. Kita vertus, tai yra neabejotinas privalumas. Gubernijų lygio

Rusijos valdžios institucijų sprendimai dėl atskirų tautinės politikos priemonių įgyvendinimo nebūtinai buvo įtraukiami į ataskaitas Peterburgo valdžioms. Taigi Lietuvoje rasti dokumentai leidžia savitą, kiek platesnę interpretaciją. Be to, dalis dokumentinės medžiagos nebuvo žinoma Vakarų istorikams.

Pereinant prie nuoseklesnio monografijos turinio pristatymo, reikia atkreipti dėmesį į istoriografijos apžvalgą. Darius Staliūnas, nagrinėdamas lietuvių, baltarusių istorikų darbus, juos ne tik įvertina Rusijos tautinės politikos įgyvendinimo problematikos kontekste, bet ir pateikia nuoseklų, visaapimančią vaizdą anglakalbiam skaitytojui (p. 3–9). Kita vertus, tai ne tik retrospektyvi, aprašomojo pobūdžio apžvalga. Rusijos tautinės politikos studijos nagrinėjamos supaprastintų *vs* analitiskų sampratų perspektyvoje (p. 11–13). Darius Staliūnas dar kartą taikliai pažymi, kad pastaraisiais dviem dešimtmečiais siekiama atsisakyti supaprastinto rusifikacijos, kaip asimiliacinės politikos imperijos pakraščiuose gyvenančių tautų atžvilgiu, vertinimo. Tai nėra nauja ar visiškai originalu. Šias tendencijas ir pats autorius, iš dalies ir kiti istorikai jau yra apibrėžę ir pakankamai nuosekliai išnaginę. Vis dėlto tai yra bene išsamiausia analizė, apimanti visus svarbiausius vokiečių, anglosaksų, rusų akademinis diskursus, susijusius su nagrinėjama tema. Tokia visapusiška, o kartu kritinė analizė leido istorikui apčiuopti istoriografinių pozicijų dimensijas. Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių, baltarusių, lenkų istorikai dažniausiai analizuoja politikos įgyvendinimo priemones, o vakariečių ir rusų istorikai, remdamiesi to meto biurokratinių diskursų analize, nagrinėja imperijos tautinės politikos formavimo ir įgyvendinimo procesus etnosoocialinių ir etnokultūrinių diskursų atžvilgiu

(p. 18). Aišku, šios tendencijos ne veltui išryškintos. Autorius taip tarsi nusistatė sau tyrimų lauką. Iš esmės tokiu rakursu konstruota ir jo paties monografija.

Knygoje neapsiribojama vien tik Rusijos tautine politika lietuvių ir baltarusių atžvilgiu. Išties istorinio pasakojimo metu analizuojamas politikos taikymas pagrindinių etnokultūrinių ir etnopolitinių grupių – lietuvių, baltarusių, žydų, lenkų – atžvilgiu. Taigi tyrimo objektas ir problematika pasirinkta kompleksiška, o tai leidžia autoriui ne tik palyginti priemonių įgyvendinimą, bet ir suprasti jų taikymo niuansus.

Knygą sudaro šeši skyriai, kuriuose nagrinėjami pakankamai skirtingi Rusijos tautinės politikos taikymo Lietuvoje ir Baltarusijoje kontekstai. Antai pirmame skyriuje nagrinėjamas imperijos biurokratų elito mentalinės etnokultūrinių ir etnosocialinių grupių sampratos, atkreipiamas dėmesys į šių sampratų skirtumus. Tai tarsi kuria išangą sistemiškai politikos prielaidų tikslų ir jos taikymo procesų analizei. Pažymėtina, kad Dariaus Staliūno pasakojimas nėra orientuotas tik į priemonių nagrinėjimą, bet remiasi ir biurokratinio diskurso analize. Antrame ir trečiame skyriuose analizuojamos istorinės rusifikacijos termino reikšmės ir jų platus diskursiniai kontekstai. Tai nėra tik manieringi akademinio pasakojimo pasažai. Knygos autorius minėtas diskursyvines reikšmes įveda į politikos tikslų analizės perspektyvą, susiedamas su asimiliacijos, akultūracijos, integracijos bei segregacijos terminų vartoseną. Šios kategorijos padeda dekonstruoti XIX a. biurokratinį diskursą, apibrėžia sąvokų vartoseną ir leidžia apibrėžti politikos tikslus. Ši analizė peržengia lokalią ar regioninę svarbą, bet yra svarbi Rusijos valdžios tautinės politikos tikslų genezei. Kita vertus, ji parodo, kaip istoriografijoje dažnai nekritiškai perimama

istorinė terminija. Ketvirtame skyriuje pereinama prie imperijos politinių priemonių įgyvendinimo žemės nuosavybės valdymo reguliavimo, taip pat švietimo, statistinių duomenų rinkimo srityse. Šiame skyriuje dėmesys taip pat skiriamas Rusijos politikos žydų atžvilgiu analizei; pristatomas ne tik analizuojamos politikos priemonių taikymas, bet ir nagrinėjamas sprendimų priėmimo procesas. Išskiriamas atskirų valdininkų dalyvavimas, požiūriai į šias priemones. Panašiai pasakojimas, apimantis konfesijų reguliavimą, sukuriama ir penktame skyriuje. Jame autorius studijuoja masinio perėjimo į stačiatikių konfesiją ideologinius bei kitų represinių priemonių sprendimų kontekstus. Šiame skyriuje reiškinių mastai įvardijami statistiniais duomenimis (p. 133). Svarbu ir tai, kad analizei panaudojama veiksminga „tiesioginių“ ir „netiesioginių“ priemonių takoskyra. Prie pirmųjų autorius priskiria prievartinį konvertitų grupės kūrimą. Likusios priemonės, nukreiptos prieš Katalikų bažnyčią ar katalikų konfesijai priklausančius pavaldinius, patenka į „netiesioginių“ priemonių kategoriją. Pabrėžtina, kad pasakojimo analitiškumas šiame skyriuje yra itin aukšto lygio.

Kalbos politikos priemonė, svarbiausia pagal problematikos pobūdį tema, tampa šio darbo epilogu. Beje, šešto skyriaus apimtis yra didžiausia. Šiame skyriuje nagrinėjamos tiek kirilicos rašmenų ir rusų kalbos, kaip politikos priemonės, taikymas, tiek lenkų, judėjų, lietuvių kalbų bei rašto ženklų vartosenos spaudoje, viešajame gyvenime reguliavimas.

Dauguma vakariečių istorikų, vertindami Dariaus Staliūno knygą, atkreipia dėmesį į aukštą anglų kalbos lygį (Greenberg 2008: 345–346; Schweitzer 2009: 120). Tiesa, kai kurie iš jų pastebi, kad tekste pasitaiko kai kurių netikslumų, kurie apsunkina supratimą. Vis dėlto tai yra techninio pobūdžio detalės, kurios

nesumažina šios knygos vertės. Darbą su tekstu palengvina asmenvardžių indeksas, kuris yra naudingas tikslinantis detales, o bibliografinių nuorodų pateikimas knygos gale kiek komplikuoja darbą su tekstu.

Kaip jau minėta recenzijos pradžioje, skaitant knygą susidaro išpūdis, kad ji sudaryta iš atskirų, skirtingais tikslais parašytų tekstų, dėl to atsiranda pasi-

kartojimų, naratyvo fragmentiškumo. Vis dėlto nuosekliai paanalizavus ir išsigilinus į koncepcijos, metodologinį politikos analizės instrumentarijų, fenomenologinę pasakojimo stiliškumą, paaiškėja, kad šios spragos susidaro dėl neatidumo skaitant. Be abejo, tai nesumažina šios studijos reikšmės. Istorinis tekstas išties reikalauja skaitytojo dėmesio ir pastangų.

Remigijus Civinskas

Vytauto Didžiojo universitetas